

عنوان

**نقش دعا در اعتلای فرهنگی جامعه**

**گروه میعاد**

**پژوهشگران**

**نگین کلامی**

**ناهید قهرمانی**

**زهرا صلاحلو**

**معصومه گلعداریان**

**زمستان ۱۳۹۷**

صلى الله عليه وسلم

## چکیده:

دعا راهی مستقیم برای برقراری رابطه بین انسان و خداوند متعال است. راهی که از عمیق ترین لایه های درونی انسان آغاز و به بلندترین جایگاه های وجودی منتهی می گردد و به همین خاطر همواره جزء اساسی ترین نیازهای هر انسان، است. شکل، عمق، جهت، محتوا، زمان، مکان و شرایط دعا کننده و دعا تاثیر فراوانی در تربیت، زندگی و پویایی حیات فرد و جامعه دارد. این تحقیق در صدد یافتن تاثیر دعا در ایجاد و کمال فرهنگ و تمدن شیعه می باشد و در پی اثبات این فرضیه است که «دعا در رشد و شکوفایی فرهنگی و تمدنی شیعه نقش تاثیرگذار دارد.

**واژه های کلیدی: دعا، فرهنگ، تمدن، تمدن پژوهی، شیعه .**

## مقدمه

از اولین احساساتی که انسان همواره در درون خود به همراه داشته احساس نیاز و ناتوانی است. انسان از زمانی که پای به این جهان خاکی می گذارد، دوران نوزادی تا پیری همیشه خود را ناتوان و نیازمند به غیر از خود می بیند. به همین علت دنبال قدرتی برتر است که به او تکیه کند و به آرامش برسد. تاریخ بشر از توجه به مبدأ هستی و خالق خود خالی نبوده و به نحوی با او به نیایش و ارتباط برخاسته و این همان حقیقت دعاست که از درون آدمی به الفاظ کشیده شده است .

دعا از ریشه «دعو» به معنای فراخواندن و دعوت کردن و در اصطلاح به معنای خواندن است. دعا و عرض نیاز به درگاه الهی است که از فضل بی انتهایش به نوید «ادعونی استجب لکم» درهای سعادت را به روی هر که او را بخواند می گشاید. آرامش بخش دل هاست و روح را از حیرت و یأس بیرون می آورد و به حرکت در می آورد. به انسان انبساط و شادی درونی می بخشد و روح ایمان را در انسان زنده نگه می دارد؛ ارتباطش را با خدای خود

مستحکم و از دیگران بی نیاز می کند. دعا به تعبیر رسول اکرم مغز عبادت است و به همین دلیل آثار تربیتی بسیاری برای انسان دارد .

می توان گفت زبان دعا از عناصری است که بین همه انسان ها مشترک بوده و تاریخ به وجود آمدن آن به هبوط حضرت آدم بر می گردد. خداوند مهربان به آدم آموخت با چه کلماتی احساس درونی خود را به زبان آورد و به سوی خدای خویش بازگردد: « فتلقى آدم من ربه كلمات فتاب عليه.

در تاریخ زندگی انبیای دیگر الهی نیز چنین نیایش ها و طلب آمرزش از خدای مهربان به چشم می خورد. داستان حضرت یونس در دل ماهی، زکریا به هنگام دیدن مائده آسمانی در مقابل مریم و درخواست فرزند از خداوند در زمان پیری و... همه بیانگر این مهم است که همه انسان ها به خداوند نیازمند و برای رسیدن به هدف و خواسته خود به راز و نیاز و اظهار عجز با خدای خویش محتاج اند. در همه ادیان الهی نیز می بینیم که پیروان این ادیان و مکاتب دعاهایی را در ارتباط با خالق خود داشته اند. در کتب یهود (اشعیا، ارمیا، زکریا) ادعیه برای موارد مختلف آمده است: دعا برای زمان خطر، دعا برای ظهور ماشیع (منجی جهانی) و.... در انجیل نیز آمده است:

عیسی به شاگردانش گفت: هرگاه دعا کنید بگویید: ای پدر ما که در آسمانی نام تو مقدس باد..... نان کفاف ما را روز به روز به ما بده و گناهان ما را ببخش، زیرا که ما نیز هر قرض دار خود را می بخشیم و ما را در آزمایش میاور، بلکه ما را از شریر رهایی ده .

در همه ادیان، دعا و نیایش حرکت دهنده انسان ها در همه ابعاد تربیتی زندگی بوده است. در مکتب شیعه دعا زبان ویژه ای پیدا می کند. در حقیقت زبان دعا در رتبه وجودی انسان شکل می گیرد و ما نهایت شکوه و نیاز و حلاوت و عشق و محبت را در دعاهای ائمه اطهار، این انسان های کامل می یابیم که بر اسرار نهفته در عالی ترین مقام وجود و امکان وصول بر آن اشاره می کند. صحیفه سجادیه یکی از منابع مهم ادعیه شیعه و یک مکتب

کامل انسان‌سازی است. امام سجاد در قالب زیباترین تعبیرات و فصیح‌ترین عبارات راهی برای صعود و مشاهده عالی‌ترین جلوه‌های توحید و کمال انسانیت را بر روی بشر گشوده‌اند. به تعبیر ایشان دعا در واقع چیزی جز عبادت نیست .

آنچه در ادعیه ماثوره ائمه اطهار و صحیفه سجادیه دیده می‌شود آن است که لایه نخست این ادعیه همان احساس نیاز و رابطه عمیق با خداوند است؛ اما در لایه بعدی انسان‌ها را به سوی تزکیه و توحید و اخلاق عالی انسانی و ظلم ستیزی و عرفان والا و در یک جمله به سمت انسان پروری و ساختن فرهنگ و تمدن سوق می‌دهد. این ویژگی بسیار مهم مکتب تشیع است که چنین گوهر گرانبهایی را در خود جای داده است و این چراغ پر نور هدایت را در مسیر رشد و تعالی همراه دارد .

معنا و مفهوم دعا، درخواست از وجود برتر برای رهایی از مشکلات و رسیدن به خواسته‌هاست. برخی نیاز را در مسائل معیشتی و مادی می‌نگرند، عده‌ای در جلوه‌های معنوی می‌یابند و تعدادی نیز حیات طیبه و جاودان الهی را نیاز واقعی و حقیقی به حساب می‌آورند. دعوت خداوند برای زنده کردن مؤمنان به وسیله اجابت خدا و رسول، با وجود اینکه ما خود را زنده نمی‌بینیم، حقیقتی قابل توجه و تأمل است. نزد این عده عذاب هم انواع متفاوتی دارد و لذت‌ها هم کیفیت دیگری دارند. معیار لذت نزد آنان توجه و رسیدن به رفاه و راحتی مورد نظر بسیاری نیست، بلکه در نزدیکی حق است؛ همان طور که عذاب حقیقی در دوری از حق است. هنگامی که نگاه انسان تنها تیرگی را می‌بیند و دل از تاریکی‌ها لبریز و از روشنی‌ها تهی است، بدترین عذاب بر وجود انسان سرازیر شده است؛ حالتی که آدمی لذت مناجات و آرامش یاد خدا را احساس نمی‌کند و گاه از نام حق گریزان می‌شود .

### انگیزه انتخاب موضوع و ضرورت بحث درباره ی آن :

دعا در مکتب اهل بیت نقشی بسیار مهم در سازندگی و تربیت فرد و جامعه دارد. از دیدگاه علمی، دعا یکی از مهم‌ترین راهکارها برای حل مشکلات و بر طرف کردن بحران‌های روحی و جسمی انسان‌ها است .

اعتلای فرهنگی جامعه رکن اساسی ، پاسداری از ارزش های نظام است که در این زمینه فرهنگ باید در تمام امور مورد تاکید قرار گیرد جامعه باید با دید فرهنگی به مسائل انتقادی و سیاسی نگاه کند ، از زمان پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی دشمنان خارجی و استکبار جهانی همواره در صدد توطئه علیه کشورمان بوده اند ولی به برکت خون شهدای انقلاب ، نظام مقدس جمهوری اسلامی هم چنان به مهر یا برکت خود ادامه می دهد .

### نتیجه گیری نهایی

با مشاهده درصدهای بالای تأثیرگذاری شاخص های فرهنگی و تمدنی در ادعیه شیعه بر اساس روش توصیفی و تحلیل محتوا، فرضیه ما یعنی «دعا در رشد و شکوفایی فرهنگی و تمدنی شیعه نقش تأثیرگذار دارد». اثبات می شود .

از مجموع این تحقیق موارد زیر نیز به دست می آید :

۱. دعا از زیباترین واقعیات عالم انسانی است و صرف نظر از بحث استجابت به تنهایی برای انسان کشش و جاذبه زیادی دارد و او را از همه تعلقات جدا و به خالق بی همتای خود متصل می کند .
۲. بهترین و غنی ترین زبان دعا در کلام معصومین: تجلی نموده است. این ادعیه بهترین و سریع ترین مسیر را برای رسیدن انسان به رشد و کمال نشان می دهند؛ بنابراین ادعیه در فرهنگ و تمدن شیعه نقش محوری در مباحث خداشناسی و تربیتی و سیاسی و اجتماعی دارند .
۳. صحیفه سجاده به عنوان یکی از عظیم ترین منابع دعا در فرهنگ و تمدن شیعه دارای سرمایه وسیع معرفتی و ساختار هنری بسیار زیبا و حاوی مضامین سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، تربیتی و خداشناسی می باشد .

۴. با بررسی در محتوای ادعیه و با در نظر گرفتن شاخص‌های فرهنگی و تمدنی به این نتیجه می‌رسیم که دعا که عنصری زبانی است، با وجود داشتن ماهیت فرهنگی کارکردی تمدن ساز دارد .
۵. تمدنی که در مذهب شیعه در قالب دعا ارائه می‌شود با ظهور و حضور مهدی (عج) و تشکیل دولت عدل جهانی وی واقعیت خارجی پیدا می‌کند. این تمدن دارای ویژگی‌هایی است که در جای جای ادعیه برای مشتاقان تبیین و تشریح شده است .
۶. در مذهب شیعه، فرد و جامعه به وسیله دعا به تربیت و تزکیه نفس اقدام کرده و به طور مرتب و در طی زمان به آماده ساختن خود برای رسیدن به نقطه آرمانی این مذهب یعنی انسان کامل در فرد و مدینه فاضله در جامعه می‌پردازد .
۷. ادعیه شیعه از لحاظ عمق، زیبایی، وحدت و همگرایی و نیز ارائه چشم اندازی به عمق فطرت و بلندای عدالت و عصمت بی‌مانند است .
۸. توجه به ادعیه شیعه و استفاده مرتب از آن در طهارت و رشد و تعالی فرد و جامعه تاثیر فراوان داشته و دوری از آن که موجب از دست دادن زمینه ایمنی و سلامت و سعادت فرد و جامعه خواهد شد .

### پیشنهاد

در طول تاریخ شیعه، دعا مهم‌ترین یا حداقل یکی از مهم‌ترین نقش‌ها را در ادامه حیات، رشد، پویایی و جهت‌دهی افراد و جوامع شیعی به سوی انسان کامل و مدینه فاضله برعهده داشته و با ایجاد ارتباط عاطفی بین انسان‌ها و خداوند متعال دائماً آنها را به سوی وضعیت بهتر رهنمون شده است؛ به همین علت نمی‌توان از تأثیر دائم این عنصر در بهبود مستمر فرهنگ و تمدن چشم‌پوشی نمود. از این لحاظ ادعیه نقشی مانند آب حیات برای ادامه فرهنگ و تمدن شیعی داشته‌اند؛ اما متأسفانه مدتی است به علت حضور پررنگ ماهواره، اینترنت، رسانه های جمعی، این نقش کمرنگ شده و آن آب حیات جای خود را به آب‌هایی نه چندان مفید یا حتی آلوده داده است. پسندیده است مسئولان امور به تأثیر و کارکرد دعا در فرهنگ و سپس رویکرد تمدن ساز آن برای حیات

طیبه فرد و جامعه اهتمام بیشتری کنند. از سوی دیگر شایسته است علما و روحانیت به عنوان پرچمداران حیات و حرکت معنوی مردم به عنصر دعا و نشر و توسعه آن در زندگی فردی و جمعی مردم هرچه بیشتر عنایت فرموده و این نقش را پررنگ تر و اثربخش تر سازند. در این زمینه نظریه مدیریت بر مبنای انتظارات یکی از جنبه های مهمی است که می تواند مورد توجه قرار گیرد .

## منابع:

- انجیل لوقا (تهران: نشر علم، ۱۳۸۸) ۱۱ / ۲ - ۴ .
- الامام علی بن الحسین <sup>علیه السلام</sup>، صحیفه سجادیه، چاپ رایزنی فرهنگی ایران در سوریه، دعای ۱۵/۴۵ .
- رک: فلسفی، شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق (تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۸).
- رک: عباس منوریان، «مدیریت بر مبنای انتظارات MBE قدرت پیشگویی مثبت»، مجله اقتصاد مدیریت، شماره ۵، فروردین ۱۳۶۹ .
- حسن عمید، فرهنگ عمید (تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۴) ج ۱، ص ۹۵۳ .
- محمود روح‌الامینی، زمینه فرهنگ‌شناسی (تهران: عطار، ۱۳۸۸) ص ۱۱ .
- داریوش آشوری، تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ (تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۷) ص ۱۵-۱۷ .
- محمدتقی جعفری، فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو (تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، ۱۳۷۹) ص ۳۶ .
- آگ برن و دیگران، زمینه جامعه‌شناسی، ترجمه و اقتباس امیرحسین آریانپور (تهران: نشر گستره، ۱۳۸۱)، ص ۴۱۱ .
- علی اکبر دهخدا، لغت نامه (تهران: چاپ دوم از دوره جدید، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷) ج ۵ .
- رک: اسماعیل ابن حماد الجوهری، الصحاح، تاج اللغة وصحاح العربیه، تحقیق احمد عبدالغفور عطار (بیروت: دار العلم للملایین، ۱۹۹۰ م) ج ۳، ص ۱۲۴۰؛ شیخ صفی الرحمن المبارکپوری، مصباح المنیر (لبنان: مکتب دارالسلام، ۲۰۰۳ م)، ص ۳۲۹؛ ابو الحسین احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقاییس اللغة (قم: نشر

دارالفکر، ۱۳۹۹ ق)، ج ۳، ص ۲۳۵؛ احمد بن یعقوب فیروزآبادی، القاموس المحيط (تهران: مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، ۱۳۸۶)، ج ۳، ص ۴۹.

رک: حسن بن موسی نو بختی، فرق الشیعه، ترجمه و تحقیق محمد جواد مشکور (تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۶) ص ۱۷؛ شیخ مفید، اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، به اهتمام مهدی محقق (تهران: نشر موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل و دانشگاه تهران) ۱۳۸۴، ص ۱؛ عبدالکریم شهرستانی، الملل و النحل، تحقیق محمدفتح الله بن بدران (قم: نشر صادق، ۱۳۸۷) ج ۱، ص ۱۴۶.

ابن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول ۶، ترجمه: صادق حسن زاده (تهران: نشر آل علی، ۱۳۸۸)، ص ۵۱۰.

محمدعلی اسلامی ندوشن، فرهنگ و شبه فرهنگ (تهران: توس، ۱۳۵۴) ص ۸۰ و ۷۹.

محمد بن علی بن بابویه، عیون اخبار الرضا، ترجمه: آقا نجفی اصفهانی (قم: نشر بکاء، ۱۳۸۵) ج ۲، ص ۶۰.

رک: اعظم عاشوری، تأثیر دعا در حیات و پویایی فرهنگ و تمدن شیعه (قم: پایان نامه سطح سه، مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران، ۱۳۸۸).

رک: علی نوری مطلق، «ویژگیهای فرهنگی و تمدنی شیعه»، مجله علمی پژوهشی شیعه شناسی، ش ۲۹، تابستان ۱۳۸۹.

رک: علی اکبر ولایتی، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (تهران، مرکز اسناد و خدمات پژوهشی، ۱۳۸۴).